

Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης
Εαρινό Εξάμηνο 2018-19

Οικονομική Κοινωνιολογία

Διδάσκων: Δημήτρης Λάλλας

Η θεωρία του Μαξ Βέμπερ
για τον καπιταλισμό και το
δυτικό πολιτισμό

- **Το ερευνητικό ερώτημα της καταγωγής του δυτικού καπιταλισμού**

- Ο Βέμπερ ενδιαφερόταν για το μακρο-κοινωνιολογικό πρόβλημα της καταγωγής του καπιταλισμού.
- Το κύριο βεμπεριανό ερώτημα ήταν το εξής: «Πώς και γιατί αναπτύχθηκε αποικλειστικά στο έδαφος του δυτικού πολιτισμού ο έλλογος καπιταλισμός;»
- Η απάντηση στο «πως» αναφέρεται στη δράση των στρωμάτων αυτών («νέοι αστοί») που έφεραν στο προσκήνιο της ιστορίας την σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία.
- Η απάντηση στο «γιατί» αναφέρεται στις ιδιαίτερες συνθήκες του δυτικού πολιτισμού, στις πολιτισμικές και θεσμικές προϋποθέσεις ανάπτυξης του ορθολογικού καπιταλισμού.

• Βεμπεριανή μεθοδολογία

- **Ιστορική συγκριτική μέθοδος:**
- Ο Βέμπερ προχωρά σε μια ιστορική συγκριτική ανάλυση μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών, οικονομικών και κοινωνικών συστημάτων σε διάφορες περιοχές.
- Στόχος του είναι να αναδείξει τους παράγοντες, τις συνθήκες αυτές οι οποίες εντοπίζονται στο δυτικό πολιτισμό, και οι οποίες διαδραμάτισαν κρίσιμο ρόλο για την ανάπτυξη ενός ιστορικά μοναδικού τύπου καπιταλιστικού συστήματος.
- Οι συνθήκες-παράγοντες αυτοί απουσιάζουν ή εμφανίζονται σε μικρότερο βαθμό σε άλλους πολιτισμούς, και αυτό εξηγεί τη διαφορετική πορεία ιστορικής ανάπτυξης και τους διαφορετικούς –από τη δύση– τύπους καπιταλιστικής ανάπτυξης.

- **Ιδεότυπος:**

- Το κύριο μεθοδολογικό εργαλείο του Βέμπερ είναι ο *ιδεότυπος*.
- Οι ιδεατοί τύποι είναι έννοιες που χρησιμοποιούμε για να συνδεθούμε με την κοινωνικο-ιστορική πραγματικότητα, για να εξετάσουμε ένα συγκεκριμένο πρόβλημα ή μια πορεία δράσης. Είναι «ευρετικές» έννοιες.
- Ο σύνθετος χαρακτήρας της κοινωνικής πραγματικότητας δεν μας επιτρέπει να προσεγγίσουμε εξαντλητικά τα φαινόμενα.
- Με τους ιδεατούς τύπους επιχειρούμε να συλλάβουμε τα κοινωνικά φαινόμενα με μια λογικά συνεκτική μορφή.
- Ο ιδεότυπος είναι μια νοητή κατασκευή, η οποία συγκεντρώνει σε καθαρή μορφή και με εσωτερική συνοχή βασικά γνωρίσματα ενός φαινομένου (π.χ.; Γραφειοκρατία, ο έλλογος καπιταλισμός, η καπιταλιστική οικονομική πράξη, ιδεότυποι της κοινωνικής πράξης, ιδεότυποι εξουσίας).
- Ο ιδεότυπος αποσκοπεί στην κατανόηση των πιο σημαντικών όψεων της εμπειρικής πραγματικότητας.
- Η διατύπωση υποθέσεων σχετικά με την ύπαρξη αιτιωδών σχέσεων μεταξύ των στοιχείων που αποτελούν την εμπειρική πραγματικότητα δεν έχει αξίωση γενίκευσης και απολυτότητας.

- **Εκλεκτική συγγένεια:**
- Η εκλεκτική συγγένεια αποτυπώνει μια σχέση σύγκλισης, ώσμωσης, αμοιβαίας ενίσχυσης μεταξύ δύο φαινομένων.
- Ο Βέμπερ αναγνώριζε ότι η κοινωνική πραγματικότητα είναι πολυσύνθετη και οι επιδράσεις των ποικίλων παραγόντων είναι αμοιβαίες και πολύπλοκες, με αποτέλεσμα να μην είναι εύκολη η διακρίβωση και διατύπωση σαφών αιτιακών σχέσεων μεταξύ των φαινομένων.
- Αποκηρύσσει τις μονοπαραγοντικές εξηγήσεις και τις μονοδιάστατες αιτιακές αποδόσεις. Αναζητά την αλυσίδα των επιδράσεων των διαφορετικών παραγόντων και προτιμά να κάνει λόγο για αμοιβαίες επιδράσεις, συσχετισμούς, δυναμίες μεταξύ των ποικίλων παραγόντων.
- **Το παράδοξο των μη αναμενόμενων αποτελεσμάτων της κοινωνικής δράσης:**
- Λόγω του πολυσύνθετου χαρακτήρα της κοινωνικής πραγματικότητας και της επένεργειας πολλών παραγόντων πέρα από τη δράση των ατόμων, το αποτέλεσμα της δράσης είναι πολλές φορές διαφορετικό από αυτό που επιδιώκονταν και αναμενόταν.

• Η Προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού

- Μέσα από μια ιστορική σύγκριση διαφόρων «καπιταλιστικών» (δηλαδή εμπορικών και κερδοσκοπιών) μορφών οικονομικής δραστηριότητας και μέσων πρόσκτησης κέρδους και διαφόρων θεσμών, ο Βέμπερ υποστηρίζει ότι μόνο στο δυτικό κόσμο (δυτική Ευρώπη και βόρεια Αμερική) εμφανίζεται η μοντέρνα, έλλογη μορφή καπιταλισμού.
- Στο δυτικό κόσμο εντοπίζουμε μια ορθολογική εκδοχή του καπιταλισμού, της καπιταλιστικής οικονομικής πράξης και της καπιταλιστικής επιχείρησης.
- Σε άλλες κοινωνίες βρίσκουμε ποικίλες μορφές (εξωοικονομικές) πρόσκτησης κέρδους, όπως οι πόλεμοι, η πειρατεία, το πλιατσικολόγημα, ο εξαναγκασμός, η αρπαγή.
- Ο Βέμπερ φτιάχνει τους ιδεότυπους του επιθετικού και ληστρικού καπιταλισμού.
- Επίσης, ο πολιτικός καπιταλισμός αναφέρεται στις περιπτώσεις όπου το κέρδος αποσπάται είτε μέσω της επιβολής φόρων, μέσω της κατοχής δημόσιων αξιωμάτων από κρατικούς υπαλλήλους, είτε μέσω εμπορικών μονοπωλίων που διασφάλιζε το κράτος.
- Ο Βέμπερ συγκροτεί ιδεατούς τύπους του καπιταλισμού, της καπιταλιστικής επιχείρησης, της καπιταλιστικής οικονομικής πράξης, προκειμένου να αναδείξει τα βασικά και ιδιαίτερα, μοναδικά χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού φαινομένου στο έδαφος του δυτικού πολιτισμού.

- **Ιδεότυπος του καπιταλισμού:** «Ο καπιταλισμός ταυτίζεται με την επιδίωξη του κέρδους και του πάντα ανανεωμένου κέρδους, αλλά στο πλαίσιο μιας μόνιμης ορθολογικά οργανωμένης καπιταλιστικής επιχείρησης και με κριτήριο την αποδοτικότητα».
- Ο **δυτικός, μοντέρνος καπιταλισμός** είναι μια μορφή οργάνωσης της οικονομίας όπου οι ανάγκες ικανοποιούνται μέσω του **επιχειρείν**, δηλαδή μέσω ιδιωτικών εταιρειών, οι οποίες παράγουν αγαθά για την αγορά και βασίζονται στον **υπολογισμό του κεφαλαίου** (υπολογίζοντας την αποδοτικότητά του) και στη χρήση της **τυπικά ελεύθερης μισθωτής εργασίας**.
- **Ιδεότυπος της καπιταλιστικής επιχείρησης:** α) επιχείρηση σε μόνιμη, συνεχή λειτουργία, β) επιδίωξη της οικονομικής επιτυχίας και του κέρδους με συστηματικό και ειρηνικό τρόπο, με ορθολογικό υπολογισμό (λογιστική), με οργάνωση της τυπικά ελεύθερης εργασίας, με πρόβλεψη και εκτίμηση των πιθανών επιλογών.
- **Ιδεότυπος της καπιταλιστικής οικονομικής πράξης:** «καπιταλιστική οικονομική πράξη είναι μια πράξη που στηρίζεται στην προσδοκία του κέρδους στη βάση της αξιοποίησης ευκαιριών ανταλλαγής, δηλαδή (τυπικά) ειρηνικών ευκαιριών απόκτησης κέρδους».

- **Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δυτικού, ορθολογικού καπιταλισμού**

- 1) ορθολογικός υπολογισμός
- 2) έλλογη τεχνολογία
- 3) έλλογο δίκαιο
- 4) τυπικά ελεύθερη εργασία
- 5) ελεύθερη και ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής
- 6) ελεύθερη αγορά
- 7) εμπορευματοποίηση της οικονομίας

• Ιστορικές προϋποθέσεις του μοντέρνου καπιταλισμού

- 1) Ορθολογική θεμελίωση του δυτικού πολιτισμού (ανάπτυξη της φυσικής επιστήμης, εξορθολογισμός της τέχνης, απομάγευση του κόσμου)
 - 2) Έλλογο δίκαιο
 - 3) Ορθολογικό κράτος
 - 4) Δυτική πόλη
 - 5) Τυπικά ελεύθερη εργασία.
-
- Αυτοί οι παράγοντες συνέθεσαν ένα εύφορο έδαφος για την ανάπτυξη του οικονομικού ορθολογισμού και του καπιταλιστικού συστήματος.
 - Σε αυτές τις συνθήκες, τα αναδυόμενα αστικά στρώματα των πόλεων, και ιδίως αυτοί που ασπάζθηκαν τον προτεσταντισμό, έπαιξαν ενεργό ρόλο στη δημιουργία του ορθολογικού καπιταλισμού.
 - Μέσω της δράσης αυτών των στρωμάτων διαμορφώθηκε και επικράτησε η έλλογη ειδοχή του καπιταλισμού στο έδαφος του δυτικού πολιτισμού.
 - Στο έργο *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού* θέλει να εξετάσει το βαθμό στον οποίο ορισμένα χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού πολιτισμού μπορούν να θεωρηθούν αποτέλεσμα της επίδρασης της θρησκευτικής Μεταρρύθμισης και αν και μέχρι ποιο βαθμό οι θρησκευτικές επιδράσεις συνετέλεσαν στην ποιοτική διαμόρφωση και στην ποσοτική εξάπλωση και διάχυση του καπιταλιστικού πνεύματος.

- Ο Βέμπερ επιχειρεί να κατανοήσει, να ερμηνεύσει και να εξηγήσει τη δράση αυτών των κοινωνικών ομάδων.
- Προσπαθεί να αναδείξει τα νοηματικά περιεχόμενα της δράσης τους, να ανασυνθέσει ερμηνευτικά τον τρόπο προσανατολισμού της δράσης τους, να αναδείξει τα κίνητρα και να εξηγήσει το πώς συνδέονται τα κίνητρα αυτά με τις στάσεις, συμπεριφορές και τις πράξεις των ατόμων.
- Το ερώτημα που τίθεται είναι το ποιες ιδέες, αρχές και αξίες μεσολάβησαν και προσδιόρισαν το νοηματικό περιεχόμενο της δράσης, διαμόρφωσαν τα κίνητρα και καθόρισαν τον προσανατολισμό της δράσης των «νέων αστών».
- Ο Βέμπερ προστρέχει σε λόγους (αυτοβιογραφίες, Βίβλος, κηρύγματα, θεολογικά βιβλία, θρησκευτικά διδάγματα, μαρτυρίες) που αποτυπώνουν και αρθρώνουν τα δύο αυτά αξιακά συστήματα, και συγκροτεί τους ιδεοτύπους του *πνεύματος του καπιταλισμού* και της *προτεσταντικής ηθικής*.

• **Ιδεότυπος του «πνεύματος του καπιταλισμού»**

- Ο Βέμπερ συμπυκνώνει το πνεύμα του καπιταλισμού στην «στάση της κατ' επάγγελμα συστηματικής και έλλογης επιδίωξης του νόμιμου κέρδους».
- Αυτή η στάση εκφράζεται ιδανικά στην καπιταλιστική επιχείρηση και συνιστά την κατάλληλη πνευματική κινητήρια δύναμή της.
- Προσφεύγει στα αυτοβιογραφικά κείμενα του Βενιαμίν Φραγκλίνου, όπου θεωρεί ότι βρίσκει σε ιδεατοτυπική μορφή του «πνεύμα του καπιταλισμού».
- Στοιχεία του ήθους (ηθικές υποχρεώσεις): **1)** επιδίωξη αύξησης του κέρδους, **2)** πολλαπλασιαστική επένδυση του χρήματος, **3)** εργατικότητα (ακατάπαυστη εργασία ως αυτοσκοπός, ως χρέος, ιδέα του επαγγελματικού καθήκοντος), **4)** τιμιότητα, φιλοπονία, εγκράτεια, ακρίβεια.
- Η θεμελιακή βάση του καπιταλιστικού πολιτισμού είναι η ιδέα του επαγγελματικού καθήκοντος, η αντίληψη της εργασίας ως ηθικού χρέους, ως αυτοσκοπού.
- Αυτή την νοοτροπία και πρακτική ηθική υιοθετούν τα νέα ανερχόμενα αστικά στρώματα και διαμορφώνουν έναν νέο τύπο «καπιταλιστή», σε ένα περιβάλλον που επικρατεί μια καχυποψία για τις εγκόσμιες δραστηριότητες, για τον πλούτο και μια παραδοσιοκρατική αντίληψη για την εργασία.
- Η αντίληψη της εργασίας ως αυτοσκοπού προσανατολίζει τα άτομα σε ένα συνεχή αυτοέλεγχο, σε μια αυτοσυγιέντρωση, σε μια εργασιακή συνέπεια και πειθαρχία, που συνεπάγονται την αύξηση της αποδοτικότητας και της παραγωγικότητας.
- Η αντίληψη αυτή επικράτησε τόσο στους καπιταλιστές όσο και στους εργάτες.

• Οι «νέοι αστοί» / οι «νέοι καπιταλιστές»

- Το πνεύμα του καπιταλισμού καθορίζει και προσανατολίζει τη δράση των επιχειρηματιών νέου στυλ, των *νέων καπιταλιστών*.
- Οι νέοι καπιταλιστές διακρίνονται για:
 - α) διαύγεια, προθυμία και ικανότητα για δράση
 - β) ανεπτυγμένες ηθικές ιδιότητες (κερδίζουν πίστη στην αγορά, εντατικοποιούν, συστηματοποιούν την εργασία, την οικονομική τους δραστηριότητα)
 - γ) λιτή ζωή/αντικαταναλωτική συμπεριφορά
 - δ) φιλελεύθερες ιδέες, αστικές απόψεις και αρχές
 - ε) αντίληψη της επιχείρησης ως απαραίτητου κομματιού της ζωής τους (ως έργου ζωής)
 - ζ) προσεκτική επιλογή προμηθευτών, χαμήλωμα τιμών, προσωπική απεύθυνση στους πελάτες.
- Οι οικονομικές επιτυχίες των νέων αστών ενέχουν και ένα *ιδεαλιστικό χαρακτήρα*, καθώς μέσα από τη συνεχή επιχειρηματική δραστηριότητα θεωρούν ότι εφοδιάζουν την ανθρωπότητα με υλικά αγαθά και προσφέρουν θέσεις εργασίας.
- Αυτοί οι εγκόσμιοι ασκητές, οι ορθολογικοί καπιταλιστές συνέβαλαν σημαντικά στη διαμόρφωση της σύγχρονης οικονομικής καπιταλιστικής πραγματικότητας.
- Ο νέος τύπος καπιταλιστή δεν προέρχεται κοινωνικά από τους παραδοσιακούς μεγαλέμπορους και χρηματιστές, αλλά από τα κατώτερα παραγωγικά στρώματα των αναπτυσσόμενων πόλεων, από τους μικρεμπόρους και τους βιοτέχνες.

- Η «οικονομική σημασία» του προτεσταντικού ήθους
- Αναζητά ο Βέμπερ αν ο ορθολογικός οικονομικός προσανατολισμός των ατόμων και η ορθολογική τους οικονομική δραστηριότητα (με τη μορφή της ορθολογικής επιδίωξης του κέρδους και της συνεπούς ακατάπαυστης εργασίας) υποστηρίχθηκε και ενισχύθηκε από μια ψυχονοητική στάση θρησκευτικής προέλευσης, και συγκεκριμένα του προτεσταντισμού.
- Ο Βέμπερ διερευνά το ρόλο των ιδεών του προτεσταντικού δόγματος στη διαμόρφωση ή/και στην ενίσχυση του καπιταλιστικού πνεύματος, και, κατ' επείταση, στην ανάπτυξη του έλλογου καπιταλισμού.
- Ο Βέμπερ διερευνά την «οικονομική σημασία» του θρησκευτικού ήθους του προτεσταντισμού.
- Με αυτό τον τρόπο θέτει ένα ιδιαίτερα κρίσιμο μεθοδολογικό ζήτημα, δηλαδή το *πώς οι ιδέες γίνονται κινητήριες δυνάμεις στην ιστορία.*

• Ιδεότυπος της προτεσταντικής ηθικής

• Ιδεότυπος της προτεσταντικής ηθικής:

- Η ηθική της μετρημένης και λιτής ζωής, η ηθική της συνεπούς και αδιάλειπτης εργασίας για τη δόξα του θεού, μια μεθοδικά εκλογικευμένη συμπεριφορά θρησκευτικής προέλευσης.
- Ο Βέμπερ εξετάζει τους λόγους, τα διδάγματα του Λούθηρου, του καλβινισμού, των προτεσταντιών αιρέσεων (πιετισμός, μεθοδισμός, βαπτιστές) και του αγγλικού πουριτανισμού, προκειμένου να αναδείξει τις νέες στάσεις απέναντι στην εργασία, τον πλούτο, τις εγκόσμιες απολαύσεις, στάσεις, που υπαγορεύτηκαν από τα ηθικά διδάγματα του προτεσταντισμού.

• Λουθηρανισμός: το επάγγελμα ως θεϊκά δοσμένη αποστολή

- Με τον Λούθηρο εδραιώνεται η ιδέα του επαγγέλματος ως έργου ζωής, ως αποστολής θεϊκά δοσμένης. Η επαγγελματική εργασία/θέση είναι το κατεξοχήν καθήκον που όρισε ο Θεός.
- Με τη θρησκευτική μεταρρύθμιση έχουμε έναν ηθικό τονισμό και θρησκευτική κύρωση της οργανωμένης εγκόσμιας εργασίας σε ένα επάγγελμα.
- Η ολοκλήρωση αυτής της στροφής στον εγκόσμιο ασκητισμό επετεύχθη με τον καλβινισμό και άλλες προτεσταντικές αιρέσεις.
- Η αλλαγή της σχέσης απέναντι στην εργασία είχε να αντιπαλέψει την κερδοσκοπική μορφή του καπιταλισμού και την «παραδοσιοκρατία».
- Η κυριαρχία της παραδοσιακής αντίληψης και πρακτικής της εργασίας δεν επέτρεπε την εντατική χρήση της εργασίας.

- **Καλβινισμός: το δόγμα του προκαθορισμού και ο εγκόσμιος ασκητισμός**
- Σύμφωνα με το δόγμα του προκαθορισμού, η μοίρα του ανθρώπου είναι προκαθορισμένη και άδηλη.
- Η απάντηση στο ερώτημα «ειλειτός ή καταδικασμένος» ήταν η διατήρηση της πίστης και η εκπλήρωση της εγκόσμιας (επαγγελματιικής) αποστολής, της δοσμένης από το θεό.
- Η πίστη αποδεικνύεται με την εγκόσμια, επαγγελματιική άοικνη προσπάθεια και μόνο μέσω της ακούραστης εργασίας και της επαγγελματιικής επιτυχίας μπορεί ο πιστός να αντλήσει σημάδια της θείας χάριτος.
- Η επαγγελματιική επιτυχία δημιουργεί την παρώθηση για εργατικότητα και για συστηματιική, μεθοδική, έλλογη οργάνωση της εργασίας.
- Η ασκητιική συμπεριφορά συνίσταται σε ένα ορθολογιικό σχέδιο ζωής του πιστού.
- Το κίνητρο για μεθοδικό, συστηματιικό έλεγχο της κατάστασης του ατόμου και της θείας χάριτος στην καθημερινή συμπεριφορά διαποτιίζει την εγκόσμια, καθημερινή ζωή με ασκητισμό.

- **Αγγλικός πουριτανισμός: η θρησκευτική νομιμοποίηση της εργασίας και του πλούτου**
- Η καινοτομία του αγγλικού πουριτανισμού έγκειται στο ότι προώθησε την ηθική αποδοχή και επικρότηση του κέρδους.
- Η επιταγή της διαρκούς και αδιάλειπτης εργασίας συνδυάζεται με την εγκράτεια και την αποχή από τις απολαύσεις και τις ηδονές της «φυσικής ζωής», και όχι με την επιδίωξη του κέρδους.
- Εντούτοις το παραγόμενο από την οικονομική/επαγγελματική δραστηριότητα κέρδος νομιμοποιείται ως από θεού δώρο.
- Ο περιορισμός της κατανάλωσης με την ανάπτυξη της αντιξοδευτικής λογικής, η αποδοχή του πλούτου και του κέρδους καθώς και η συνεχής εργασιακή προσπάθεια συνέβαλαν στην κεφαλαιακή συσσώρευση.
- Η παραγωγική επανεπένδυση του κεφαλαίου συνέβαλε στην αρχική συσσώρευση του κεφαλαίου και στην ανάπτυξη του καπιταλισμού κατά την περίοδο της πρώτης φάσης της καπιταλιστικής ανάπτυξης.

• Το «παράδοξο» και η «ειλεκτική συγγένεια»

- Το παράδοξο των μη αναμενόμενων αποτελεσμάτων της κοινωνικής δράσης προέκυψε από το γεγονός ότι οι προτεστάντες δεν αποσκοπούσαν στην αφύπνιση του καπιταλισμού.
- Το μέλημά τους ήταν η σωτηρία της ψυχής τους.
- Ο προτεσταντισμός φαίνεται να συνέβαλε ακούσια στην αφύπνιση του καπιταλιστικού πνεύματος και κατά συνέπεια στην ανάδυση και ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος.
- Μέσα από την έρευνά του ο Βέμπερ ανέδειξε την ομοιότητα των βασικών στοιχείων μεταξύ του πνεύματος του καπιταλισμού και του προτεσταντικού ήθους, εντόπισε, δηλαδή, κοινούς τόπους.
- Έτσι υποστήριξε ότι υπήρξε μια ώσμωση των δύο αξιακών συστημάτων, του πνεύματος του καπιταλισμού και της προτεσταντικής ηθικής.
- Έχουμε να κάνουμε με μια **σχέση ειλεκτικής συγγένειας**, δηλαδή με μια σχέση σύγκλισης και αμοιβαίας ενίσχυσης δύο αξιακών/αξιολογικών προσανατολισμών, οι οποίοι ενέπνευσαν, προσδιόρισαν, καθόρισαν την κοινωνική συμπεριφορά και τη δράση των κοινωνικών δρώντων στη δυτική Ευρώπη και τη βόρεια Αμερική.

- **Η θεσμική θεωρία ανάπτυξης του δυτικού καπιταλισμού**

- Ενώ στο έργο *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, ο Βέμπερ εστίασε στο ρόλο των θρησκευτικών-ηθικών παραγόντων ως προς την ανάπτυξη της καπιταλιστικής ορθολογικής νοοτροπίας και του έλλογου καπιταλισμού στη δύση, στο μετέπειτα έργο του (*Οικονομία και κοινωνία, Γενική Οικονομική Ιστορία*) επικεντρώθηκε στο ρόλο των θεσμών.
- Επιχείρησε να αναδείξει ποια ήταν αυτά τα θεσμικά χαρακτηριστικά που αφενός είναι μοναδικά στο δυτικό πολιτισμό και απουσιάζουν σε άλλους πολιτισμούς και αφετέρου αποδείχτηκαν κρίσιμα για την ανάπτυξη του ορθολογικού καπιταλισμού.

• Έλλογο δίκαιο

- Ένα σταθερό σύστημα νομικών ρυθμίσεων διασφάλιζε την απρόσωπη, ουδέτερη και αντικειμενική δικαστική διευθέτηση των νομικών υποθέσεων και προσέφερε ένα προβλέψιμο πλαίσιο κανόνων για την ανάπτυξη της οικονομικής δράσης και των οικονομικών σχέσεων.
- Βασική προϋπόθεση του καπιταλισμού ήταν η ασφάλεια των οικονομικών συναλλαγών μέσω μιας έννομης τάξης, η οποία θα μείωνε το ρίσκο και θα έκανε τις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών, όπως και μεταξύ των ιδιωτών και της δημόσιας διοίκησης πιο ασφαλείς.
- Το σταθερό νομικό πλαίσιο επέτρεπε την ανάληψη πρωτοβουλιών και την ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων που απαιτούσαν μεγάλες επενδύσεις σε πάγιο κεφάλαιο.
- Η προέλευση του δικαιοσύνη συστήματος στη δύση εντοπίζεται στο Ρωμαϊκό δίκαιο το οποίο διατηρήθηκε μετά την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.
- Εξαιτίας του νομικού φορμαλισμού του, παρείχε ένα σημαντικό πλεονέκτημα έναντι εκείνων των δικαιοσύνη συστημάτων που προβληματίζονται για το νόημα της ουσίας, και συνεπώς ήταν περισσότερο επιρρεπή στην αυθαιρεσία.
- Επίσης ήταν ιδιαίτερα συμβατό με τη δημιουργία μιας εξειδικευμένης γραφειοκρατίας, η οποία αποδείχτηκε κρίσιμη για το μοντέρνο κράτος.

- Ο όρος του δικαίου αναδείχθηκε στη Δύση και ήταν παράγωγο του ορθολογικού κράτους το οποίο διέθετε δύο γνωρίσματα:
- α) τη θεμελίωσή του σε ένα νομικό σύστημα που καθόριζε τους τρόπους πρόσβασης και άσκησης της πολιτικής εξουσίας
- β) τη νομική κατοχύρωση των πολιτικών δικαιωμάτων
- Η συμμαχία ανάμεσα στο κράτος και το επίσημο δίκαιο ευνόησε εμμέσως τον καπιταλισμό, διότι συνέβαλε στη διασφάλιση του στοιχείου της πρόγνωσης, το οποίο ήταν αναγκαίο για την καπιταλιστική ανάπτυξη και το οποίο δεν εντοπίζεται σε άλλους, μη δυτικούς πολιτισμούς.

• Ορθολογικό-γραφειοκρατικό κράτος

- Η συμβολή του μοντέρνου, γραφειοκρατικού κράτους στην ανάπτυξη του καπιταλισμού ήταν πολύ σημαντική.
- Το ορθολογικό, γραφειοκρατικοποιημένο κράτος δημιουργήθηκε μόνο στη Δύση και αποτελεί μια μορφή πολιτικής οργάνωσης η οποία λειτουργεί στη βάση ενός ορθολογικά θεσμοποιημένου δικαίου και συντάγματος.
- Η λειτουργία του βασίστηκε σε μια νομικά εκπαιδευμένη και εξειδικευμένη υπαλληλία, δηλαδή σε εξειδικευμένους επαγγελματίες διοικητικούς υπαλλήλους και σε μια νομοθεσία που δημιουργήθηκε και εφαρμόστηκε από πλήρους απασχόλησης επαγγελματίες δικαστικούς για ένα πληθυσμό που χαρακτηρίζεται από τα δικαιώματα του πολίτη.
- Επίσης το δυτικό, μοντέρνο κράτος
 - α) συνέτριψε τη φεουδαρχία και απελευθέρωσε τη γη και την εργασία για την καπιταλιστική αγορά
 - β) αποικατέστησε την ειρήνη σε μεγάλες περιοχές
 - γ) εξάλειψε τους εσωτερικούς εμπορικούς φραγμούς
 - δ) τυποποίησε τη φορολογία και τα νομίσματα
 - ε) αποτέλεσε τη βάση ενός αξιόπιστου συστήματος τραπεζών, επενδύσεων, ιδιοκτησίας και συμβολαίων, μέσω ενός ορθολογικά προβλέψιμου και καθολικά ισχύοντος συστήματος δικαστηρίων.

- **Ιδιοποίηση των συντελεστών παραγωγής από τον επιχειρηματία**

- Η ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και των πρώτων υλών, καθώς και η ελευθερία των εμπορικών συναλλαγών ήταν κρίσιμες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του καπιταλισμού.
- Η νομικά κατοχυρωμένη ιδιοκτησία και η ελευθερία συναλλαγής επέτρεπε και την ειτίμηση των (ειρηνικών) ευκαιριών που παρουσιάζονταν στην αγορά.
- Την πρώτη διαδικασία ιδιοποίησης των μέσων παραγωγής από τον επιχειρηματία την εντοπίζουμε στη δράση του εμπόρου-επιχειρηματία, ο οποίος σταδιακά υπάγει την οικοτεχνία σε ένα νέο καθεστώς εξαρτημένης σχέσης.
- Ο έμπορος, που μετατρέπεται σταδιακά σε καπιταλιστή, αρχίζει να προμηθεύει τους γεωργούς-τεχνίτες με τις πρώτες ύλες, προκειμένου αυτοί να ανταποκριθούν στις παραγγελίες του.

• Τεχνολογία

- Η τεχνολογία συνδέεται με την ανάπτυξη της ορθολογικής επιστήμης του δυτικού κόσμου.
- Η ανάπτυξη της επιστημονικής γνώσης στο έδαφος του δυτικού κόσμου οφείλεται στην κληρονομιά της ελληνικής αρχαιότητας και συγκεκριμένα της μαθηματικής απόδειξης, στην κληρονομιά της Αναγέννησης και συγκεκριμένα του ορθολογικού πειράματος, και στην απομάγευση του κόσμου, για την οποία ευθύνεται σε σημαντικό βαθμό ο χριστιανισμός.
- Τα πανεπιστήμια ως θεσμοί ορθολογικά οργανωμένοι και διοικούμενοι, καθώς σε αυτά εργάζεται ένα εξειδικευμένο, επιστημονικά καταρτισμένο προσωπικό, αποτελούν τα φυτώρια της επιστημονικής γνώσης.
- Τα πανεπιστήμια ως τόποι παραγωγής επιστημονικής γνώσης υποστηρίζονται από τους θεσμούς των πόλεων και αργότερα από τα έθνη-κράτη.
- Η νομική κατοχύρωση του δικαιώματος της ευρεσιτεχνίας συνέβαλε σημαντικά την τεχνολογική εξέλιξη.
- Η τεχνολογική ανάπτυξη σήμανε την εκμηχάνιση της παραγωγικής διαδικασίας και, έτσι, τον εξορθολογισμό της εργασίας και εν γένει της διοικητικής και οικονομικής λειτουργίας των επιχειρήσεων.
- Δύο σημαντικές επιπτώσεις της εκμηχάνισης είναι η προώθηση της μαζικής παραγωγής με χαμηλό κόστος και ο έλλογος κεφαλαιακός υπολογισμός.

• Τυπικά ελεύθερη εργασία

- Η τυπικά ελεύθερη εργασία είναι το βασικό ειδοποιό στοιχείο του δυτικού, έλλογου καπιταλισμού.
- Αν και άλλες μορφές καπιταλιστικής οικονομικής δραστηριότητας εντοπίζονται και σε άλλους πολιτισμούς, ο παράγοντας του ελεύθερου εργατικού δυναμικού απουσίαζε.
- Μόνο στη δύση βρίσκουμε την τυπικά ελεύθερη εργασία, η οποία ήταν προϊόν της απελευθέρωσης της γης και της εργασίας από τα φεουδαλικά δεσμά και της ανάδυσης, στο πλαίσιο των δυτικών πόλεων, της φιγούρας του πολίτη, δηλαδή του νομικά αναγνωρισμένου φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.
- Η τυπικά ελεύθερη εργασία είναι σημαντική προϋπόθεση για τον έλλογο καπιταλιστικό υπολογισμό, καθώς η μίσθωση επιτρέπει τον ακριβή υπολογισμό του κόστους της παραγωγής και της διακίνησης των αγαθών, συνεπώς και του κέρδους.
- Η ύπαρξη ελεύθερης εργατικής δύναμης ήταν ένα ουσιαστικό συστατικό του σύγχρονου καπιταλισμού, σε αντίθεση με τις μορφές της δουλείας και καταναγκαστικής εργασίας.

- Άρση του δυϊσμού της εσωτερικής και της εξωτερικής ηθικής

- Η εσωτερική ηθική αναφέρεται στο πλαίσιο αξιών και κανόνων που ρυθμίζουν τις σχέσεις και την συμπεριφορά των ατόμων στο πλαίσιο της οικογένειας, της ομάδας συγγένειας, της φυλής, της κοινότητάς τους.
- Η εξωτερική ηθική αναφέρεται στο σύνολο των αξιών και κανόνων που ρυθμίζουν τις σχέσεις και τις συναλλαγές της κοινότητας με τις άλλες κοινότητες ή/και με άτομα εκτός κοινότητας.
- Αμφότερες αυτές οι μορφές ηθικής συνιστούσαν εμπόδιο για την ανάπτυξη του ευρείας κλίμακας ορθολογικού καπιταλισμού και αυτό γιατί:
- α) η εσωτερική ηθική εμπόδιζε την εμπορευματοποίηση της οικονομικής ζωής, καθώς αποκλείονταν το κυνήγι του κέρδους και προωθούνταν η αμοιβαιότητα, οι δεσμοί αλληλεγγύης και η εμπιστοσύνη
- β) η εξωτερική ηθική καθιστούσε τις εμπορικές σχέσεις επεισοδιακές και γεμάτες δυσπιστία, καθώς επέτρεπε την επιδίωξη του κέρδους στις οικονομικές συναλλαγές χωρίς κανέναν ηθικό περιορισμό.
- Κατά τον Βέμπερ, το ξεπέρασμα αυτού του ηθικού δυϊσμού αποτελούσε αναγκαία προϋπόθεση για την ανάπτυξη του έλλογου καπιταλισμού.

• Δυτική πόλη

- *Οι δυτικές πόλεις αποτέλεσαν μια κρίσιμη ιστορική συνθήκη για τη διαμόρφωση του σύγχρονου καπιταλισμού, καθώς αποτέλεσαν τόπους σημαντικών πολιτισμικών εξελίξεων, κέντρα βιοτεχνικής και εμπορικής δραστηριότητας (ανάπτυξη της εταιρικής κοινωνίας, ανάπτυξη αγορών, συντεχνιών και εμπορικών συσσωματώσεων).*
- Στις πόλεις αναπτύσσεται ο τύπος της εταιρικής κοινωνίας, δηλαδή ένας τύπος κοινωνικών σχέσεων μεταξύ ελεύθερα συμβαλλόμενων εταίρων, οι οποίοι αναπτύσσουν τη δράση τους στο πεδίο της αγοράς.
- Οι κάτοικοι της πόλης είναι οικονομικά ενεργοί (τεχνίτες, μικρέμποροι, χειρωνακτες, επιχειρηματίες) και συνθέτουν μια ενιαία κοινωνική τάξη, αυτή της «αστικής τάξης».
- Οι κάτοικοι της πόλης είναι και φορείς πολιτικών δικαιωμάτων, έχουν πρόσβαση στους θεσμούς διοίκησης της πόλης, και φέρουν την ιδιότητα του πολίτη, δηλαδή του πολιτικά ενεργού ατόμου στις κοινές δημόσιες υποθέσεις της πόλης.

- **Ιστορική εξέλιξη της δυτικής πόλης:**
- Η μεσαιωνική δυτική πόλη συγκροτείται από συντεχνίες επιτηδευματιών και πατρικίων-μεγαλεμπόρων. Το κίνητρο της κερδοφορίας χαρακτηρίζει τα μέλη της πόλης.
- Λόγω του πολιτικά κατακερματισμένου χαρακτήρα του φεουδαρχικού συστήματος στη δύση, οι πόλεις χαιρούν αυτονομίας και να διαμορφώνονται σταδιακά, μέσα από κοινωνικούς αγώνες, σε αυτοδιοικούμενες πολιτικές μονάδες.
- Οι μεγάλες εύθραυστες πολιτικές μονάδες στάθηκαν αφορμή για την ανάπτυξη των πόλεων ως αυτόνομων οντοτήτων στη Δύση, ενώ στην Ανατολή συνέβη το αντίθετο.
- Μέσα από κοινωνικούς αγώνες, τα εμπορικά, επιχειρηματικά και λαϊκά στρώματα αποσπούν μέρος της πολιτικής εξουσίας και συμμετέχουν στη διακυβέρνηση της πόλης. Έτσι, οι κάτοικοι των τειχισμένων πόλεων, οι «καστρινοί» (bourgeois/ bourg=κάστρο)/ οι αστοί μετατρέπονται σε πολίτες, δηλαδή σε φορείς πολιτικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

- Στον ύστερο μεσαίωνα (14^{ος}-15^{ος} αιώνας), έχουμε την εξέλιξη ενός έλλογου συστήματος εργασίας τόσο στη χειροτεχνική, βιοτεχνική παραγωγή όσο και στο εμπόριο.
- Παρατηρείται μια σταδιακή διαμόρφωση του έλλογου καπιταλισμού, καθώς ενισχύεται ο προσανατολισμός στις δυνατότητες της αγοράς και διαμορφώνεται η καπιταλιστική-εμπορική αγορά και ο χώρος της επιχειρηματικής δραστηριότητας.
- Η δυτική πόλη μπόρεσε να στραφεί σε εμπορικές και παραγωγικές δραστηριότητες που άνοιξαν το δρόμο στον ορθολογικό καπιταλισμό, ο οποίος επιζητούσε να εκμεταλλευτεί τις ευκαιρίες των αγορών, και, όχι στον παραδοσιακό, πολιτικό ή στρατιωτικό καπιταλισμό.
- Οι λόγοι αυτού του προσανατολισμού σχετίζονται με το ότι:
- **α)** η δυτική πόλη του Μεσαίωνα –ως αυτόνομη πολιτική κοινότητα– έπρεπε να βρει τα δικά της μέσα συντήρησης, καθώς δεν είχε τη δυνατότητα να βασίζεται στην αναδιανομή στρατιωτικών ή διοικητικών πόρων όπως συνέβαινε στις μη δυτικές πόλεις.
- **β)** η ρήξη με τον ηθικό δυϊσμό και η υπέρβαση των περιορισμών που υπαγορεύονταν από την παράδοση επέτρεψε την ανεμπόδιστη οικονομική δράση των ατόμων.

- Στην προσπάθειά τους οι δυτιές πόλεις να ενισχύσουν την ικανότητα επιβιώσής τους, έπρεπε να επεκτείνουν τις μεταφορές και τις συναλλαγές τους.
- Για να το πετύχουν αυτό οι μεσαιωνικές πόλεις αναγκάστηκαν να πειραματιστούν με νέα μέσα τα οποία οδήγησαν στην εμπορευματοποίηση της οικονομικής ζωής.
- Εμποριές-εταιριές συσσωματώσεις (kommenda) εμφανίσθηκαν.
- Αναπτύσσονται ορθολογικές, συστηματικές λογιστικές τεχνικές.
- Η εταιρική περιουσία διαχωρίζεται από την οικογενειακή.
- Εξελιγμένα μέσα του εμπορίου, όπως οι συναλλαγματικές, βοήθησαν στη δημιουργία πιστωτικών οργανισμών για τις επιχειρήσεις και κατά συνέπεια συνέβαλαν στην ανάπτυξη της τραπεζικής δραστηριότητας.

- Η αστική τάξη των πόλεων (έμποροι και τεχνίτες) «συγκρούσθηκε» με την (φεουδαλική) οικονομική οργάνωση της υπαίθρου, καθώς επρόκειτο για μια μορφή παραγωγής η οποία ήταν προσανατολισμένη κυρίως στην τοπική οικονομία και την αυτοκατανάλωση.
- Οι τάξεις των πόλεων προωθούσαν την αποδυνάμωση ή/και τη διάλυση των φέουδων στο μέτρο που τα φέουδα περιόριζαν τις ευκαιρίες της αγοράς.
- Η απελευθέρωση των αγροτών από τους φεουδαλικούς δεσμούς σήμαινε τη διεύρυνση της αγοράς προϊόντων στις πόλεις και συνάμα τη δημιουργία ενός ελεύθερου εργατικού δυναμικού, πρόσφορου για τη στελέχωση των βιοτεχνικών μονάδων που οργάνωσαν οι αστοί εμποροβιοτέχνες.

- **Βιβλιογραφικές αναφορές/πηγές**

- Τριτζίλια Κάρλο, *Οικονομική Κοινωνιολογία: Κράτος, Αγορά και Κοινωνία στον Σύγχρονο Καπιταλισμό*, μτφρ. Χ. Τσαμπρούνης, επιμ. Μ. Ψαλιδόπουλος, Παπαζήσης, Αθήνα: 2004, σελ. 95-128.
- Μ.Ν Αντωνοπούλου, *Οι κλασικοί της Κοινωνιολογίας: Κοινωνική Θεωρία και νεότερη κοινωνία*, Σαββάλας, Αθήνα: 2008, σελ. 323-454.
- Max Weber, *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, μτφρ. Μ.Γ. Κυπραίου, προλ.-επιμ. Β. Φίλια, Gutenberg, Αθήνα: 2006.
- Σ. Κονιόρδος, *Η θέση του Βέμπερ για την Προτεσταντική Ηθική της εργασίας*, τόμος Α, Ειδικά Θέματα Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, Ε.Α.Π, Πάτρα: 2002.